

РОСІЙСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ У 1875–1878 РР. НА СТОРІНКАХ РОСІЙСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ

В.В.Дроздов

(аспірант, Ізмаїльський державний гуманітарний університет)

В статье на основе изучения материалов российской либеральной и консервативной периодической прессы определены задачи внешнеполитического курса Российской империи относительно Румынии в период «восточного кризиса» 1875–1878 гг.

On the basis of the Russian liberal and conservative periodicals the author describes the Russian empire foreign policy toward Romania during the “eastern crisis” of 1875-1878.

У середині 70-х рр. XIX ст. «східне питання» стало однією з найгостріших міжнародних проблем. Національно-визвольне повстання у Герцеговині прискорило аналогічні події у Болгарії. Влітку 1876 р. Сербія та Чорногорія оголосили війну Туреччині, в якій брали участь босно-герцеговинські та болгарські добровольці. Розпочалась нова «східна криза», що тривала протягом 1875–1878 рр. У зв'язку з загостренням російсько-турецького протистояння позиція Румунії у «східному питанні» мала важливе значення. Прихильність румунського князівства до слов'янських народів зумовлювала можливість вільного пересування російських військ на Балкани у випадку нової російсько-турецької війни.

Російська громадська думка позитивно відгукнулася про діяльність російського уряду, спрямовану на допомогу слов'янським народам у визволенні від турецького панування. Ліберальна та консервативна періодика Російської імперії підтримувала зовнішньополітичний курс держави щодо «східного питання». Багато журналів і газет, що видавалися в Росії, були добре інформовані про події на Балканах та позицію Румунії. Окремі статті, міжнародні огляди, телеграми та повідомлення власних кореспондентів, замітки та нариси висвітлювали різні аспекти російсько-румунських відносин, були актуальними для більшості редколегій в період «східної кризи».

Російсько-румунські відносини під час «східної кризи» 1875–1878 рр. досліджував радянський історик М.М.Залишкін. Йдеться про його монографію «Внешняя политика Румынии и румыно-русские отношения (1875–1878)» (1), статті «Вопрос о независимости Румынии на страницах русских газет в 1876–1877 гг.» (2) та «Военно-политическое сотрудничество между Румынией и Россией в войне 1877–1878 гг. (По материалам русских и румынских газет)» (3). Аналізуючи російсько-румунські відносини під час «східної кризи», автор дещо переоцінював роль Росії в отриманні Румунією незалежності. Дослідник мало уваги приділяв регіональній пресі.

Досліджуючи обрану тему, автор намагався вирішити ряд конкретних завдань: на основі матеріалів загальноросійських видань консервативної (журнал «Русский вестник», журнал-газета «Гражданин», газети «Правительственный вестник», «Московские ведомости», «Санкт-Петербургские ведомости» та «Новое время») та ліберальної (журнал «Вестник Европы», газети «Голос» та «Русские ведомости») преси, регіональної преси (газети «Одесский вестник», «Новороссийский телеграф» та «Правда») визначити місце Румунії в зовнішньополітичних планах Російської імперії під час «східної кризи» (1875–1878 рр.).

Однією з проблем, яка досить жваво обговорювалась на сторінках консервативної та ліберальної преси, було укладення російсько-румунського союзу під час «східної кризи». У статті «Східне питання та європейська війна», опублікованої в журналі «Вестник Европы» у 1876 р., розглядалися завдання, які необхідно вирішити російській дипломатії у зв'язку з позицією Румунії в «східному питанні». Автор статті наголошував, що у разі нової російсько-турецької війни можливість пересування російських військ через територію Румунії на Балканський півострів буде унеможливлена внаслідок певних чинників. По-перше, змінилось політико-адміністративне становище Румунії: відбулося об'єднання двох васальних князівств у єдине державно-політичне об'єднання. По-друге, румунське князівство знаходилося під заступництвом європейських країн. По-третє, румунський престол у цей час належав члену прусського королівського дому Карлу Гогенцоллерну, який відкрито підтримував позицію західноєвропейських держав. По-четверте, Румунію фактично не цікавили слов'янські інтереси (4, 418).

Важливим завданням російської дипломатії було не тільки забезпечити прихильність Румунії до слов'янських країн, але й створити військовий союз для спільної боротьби проти Туреччини. «В загальному складі регулярних військ Румунії міститься біля 45 тис. піхоти та 15 тис. кавалерії. Відгуки про передбачувану бойову гідність румунської армії не особливо сприятливі, але все ж вона становить щось могутнє, на неї можна розраховувати, а відносна численність її кавалерії склала б навіть досить

важливе доповнення для боротьби з Туреччиною...», – повідомлялося у журналі «Вестник Европы» (5, 432). Кореспондент «Одесского вестника» інформував, що у випадку війни Румунія зможе виставити військо чисельністю більше ніж 53 тис. чол. (6, 3). Зрозуміло, що російський уряд намагався залучити румунську армію до подій наступної російсько-турецької війни.

Встановлення гегемонії Росії у Південно-Східній Європі було головною складовою її політики, яка передбачала не тільки визволення християнських земель від Туреччини, але й їх об'єднання у союз під заступництвом Росії. Журнал «Вестник Европы», розглядаючи перспективу утворення на Балканах нових васальних держав (Боснії, Герцеговини та Болгарії) та нових незалежних держав (Греції, Чорногорії та Румунії), підкреслював необхідність утворення «союзу між ними» (5, 437). Газета «Одесский вестник» повідомляла своїм читачам про можливість створення таємного союзу між Сербією, Чорногорією, Румунією та Грецією для боротьби з Туреччиною та створення федеративної держави на Балканському півострові (7, 5).

Російська преса, визначаючи основні завдання держави у вирішенні «східної кризи», передбачала можливість використання території Румунії для пересування російських військ на Балканський півострів, укладення військового союзу та поширення впливу Росії на Південно-Східну Європу. Серед завдань російської дипломатії було також повернення Південної Бессарабії, що відійшла до Румунії після Кримської війни 1853–1856 рр.

Ситуація, що склалася на Балканах, відкрила можливості для повного звільнення Румунії від васальної залежності Туреччини. Румунський уряд, який очолював лідер консервативної партії Л. Катарджиу, взяв курс на дотримання політики нейтралітету щодо подій на Балканах. Його наступники ліберали М. Епуряну та І. Бретіану продовжили цю політику.

Дотримування Румунією політики нейтралітету було викликано декількома чинниками. По-перше, західні держави, а саме Англія, Австро-Угорщина, Франція та Італія, вимагали від князівства дотримання політики нейтралітету – одного із засобів збереження на Балканах статус-кво. По-друге, за розрахунками західних держав, нейтралітет Румунії повинен був запобігти спробам втручання Росії в балканські справи. По-третє, проведення такої політики було вигідно й румунським політичним діячам, які сподівалися на визнання повного державного суверенітету Румунії.

Позиція Румунії у балканському питанні не влаштувала російський уряд. У інструкціях, складених влітку 1876 р., для нового дипломатичного представника у Бухаресті барона Д.Ф.Стюарта, керівництвом російського зовнішньополітичного відомства висловило занепокоєння позицією румунських діячів, які «...відмежувались від інших християнських національностей Туреччини» (1, 59).

Політика нейтралітету Румунії у «східному питанні» була негативно сприйнята російською громадською думкою. У газеті «Санкт-Петербургские ведомости» у лютому 1876 р. писалося, що Румунія свідомо розірвала всілякий зв'язок зі слов'янським світом та байдуже віднеслася до національно-визвольних повстань: «Слов'яни ніколи не вибачать румунам їх байдужості до боротьби, що відбувається перед їхніми очима... Румунія, мабуть, дорого поплатиться за своє холодне відношення до національного руху на Балканському півострові...» (8, 2). У той же час на шпальтах газети підкреслювалося, що дотримання румунським урядом політики нейтралітету було зумовлено побоюванням можливої допомоги Туреччині з боку Англії та Австрії у війні з Сербією та Чорногорією. За цих умов політика нейтралітету Румунії сприяла б підтримці західними державами її прагнення до незалежності (9, 1). У регіональній ліберальній газеті «Новороссийский телеграф» наголошувалося, що «... Румунія своїм невтручанням не може вбити справи сербів, а тільки сама втратить можливість скористатися зручною нагодою...» (10, 5).

Значну увагу російська громадська думка приділяла планам перетворення Румунії у «Бельгію Сходу», згідно з яким «постійний нейтралітет» князівства повинні були гарантувати західні держави. «Проголошенням гарантованого Європою нейтралітету цього князівства бажають позбавити Росію можливості проникнути до Туреччини через Румунію», – підкреслювалося в «Санкт-Петербургских ведомостях» (11, 1). Засуджуючи намагання румунського уряду дотримуватись нейтралітету, представники російської ліберальної та консервативної преси висловлювали сподівання на перелом у політиці князівства та навіть можливість вступу у війну проти Туреччини.

Питання про роль румунської армії у вирішенні балканської проблеми постало особливо гостро після того, як Сербія та Чорногорія почали війну проти Туреччини. «У Румунії та Греції ... починають розуміти, – зазначалося у «Новому времени», – що перемога турків... відчутно позначається на обох, далеко не зміцнених, державах...» (12, 2). У газеті «Голос» визначалися можливі позитивні наслідки вступу румунської армії у війну проти Туреччини: по-перше, це б збільшило чисельність військ у бойових діях; по-друге, змусило б турків відокремити частину своїх сил для протидії румунській армії; по-третє, надало б допомогу болгарським військам у повстанні (13, 1). Громадська думка Росії наголошувала на можливості здобуття Румунією незалежності у випадку її участі у війні з Портою. У «Вестнике Европы»

повідомлялося, що «у війнах з турками румунський уряд... у випадку успіху міг би не тільки здобути повну незалежність та, мабуть, королівську корону...» (5, 432). У «Московских ведомостях» зазначалося, зокрема, що війна князівства з Туреччиною «...надала б йому повну незалежність...» (14, 3).

Наприкінці літа 1876 р. румунський уряд відійшов від свого дипломатичного курсу, спрямованого на дотримання нейтралітету. В телеграмі російського генерального консула у Бухаресті Д.Ф.Стюарта канцлеру О.М.Горчакову стосовно проїзду російських добровольців через Бухарест до Сербії зазначалося, що румунський уряд ставився до цього «поблажливо» (15, 138). Зміна зовнішньополітичного курсу Румунії знайшла широкий відгук. Кореспонденти газет телеграфували про вільне пересування російських волонтерів до території Сербії та перевезення великої партії зброї та амуніції через румунський кордон для допомоги сербським військам (16).

Восени 1876 р. у зовнішньополітичному курсі Румунії відбулися значні зміни. Причинами цього було подальше загострення східної кризи, негативне ставлення західноєвропейських держав до політики Румунії, ворожі акти Порти щодо князівства, погоджені дії Росії та Австрії у «східному питанні». Румунський уряд пішов на зближення з Росією. У середині вересня 1876 р. до Ливадії прибула румунська делегація на чолі з головою уряду І.Бретіану. 26 вересня майже в усіх газетах була опублікована телеграма, в якій повідомлялося, що поїздка румунських міністрів була представлена як простий візит ввічливості (2, 145). Відсутність достовірних відомостей про хід переговорів викликало багато здогадок у російській періодиці. У «Санкт-Петербурзьких ведомостях» говорилося, що «сербсько-румунсько-грецький союз під заступництвом Росії – факт, що відбувся...» (17, 1). Кореспондент «Московских ведомостей», який знаходився у Сербії, телеграфував, що на підставі нової конвенції між Росією та Румунією, укладеної під час переговорів у Ливадії, «...румунські війська займуть Болгарію» (18, 3). У журналі-газеті «Гражданин» наголошувалося, що «... декрет князя Карла, за яким скликано румунські війська... для військових тренувань... – перший плід місії міністра-президента Братіано у Ливадію...» (19, 787).

Насправді зближення Румунії та Росії не зайшло ще так далеко. У Ливадії була лише досягнута попередня домовленість про пропуск російських військ через територію Румунії у випадку війни з Туреччиною та про надання державної незалежності Румунії у випадку політичних або територіальних змін у Османській імперії. Зустріч у Ливадії мала велике значення, оскільки вона поклала початок російсько-румунським переговорам про укладення військового союзу між двома сусідніми країнами та вперше офіційно закріпила гарантії визнання незалежності Румунської держави.

Наприкінці жовтня 1876 р. з боку російського уряду розпочинається підготовка до підписання військового союзу з Румунією. Для проведення переговорів до Бухаресту було направлено першого радника посольств О.І.Нелідова. В інструкціях, даних М.П.Ігнат'євим (російський посол в Константинополі) Нелідову, крім гарантії проходження російських військ через румунську територію та надання князівству незалежності, передбачалась можливість приєднання до Румунії території Добруджі з дунайським портом на Чорному морі за умови спільних російсько-румунських військових дій. Ігнат'єв при цьому розраховував на повернення Росії Південної Бессарабії (20, 199). В ході російсько-румунських переговорів у листопаді 1876 р. була підготовлена стисла політична конвенція та спеціальна військова угода, які містили умови проходження російських військ через територію Румунії.

Проголошення нової конституції Османської імперії 11 грудня 1876 р., у якій Румунії відводилося місце лише «привілейованої провінції Оттоманської імперії», сприяло ще більшому схиленню румунського уряду до співробітництва з Росією. Підписання російсько-австрійської секретної конвенції, яка забезпечувала нейтралітет Австро-Угорщини у випадку російсько-турецької війни та передбачала повернення Росії території Південної Бессарабії, актуалізувало необхідність російсько-румунського співробітництва.

4 квітня 1877 р. новий румунський міністр закордонних справ М.Когелнічану та російський дипломатичний представник у Бухаресті Д.Ф.Стюарт підписали політичну та військову конвенції. Згідно з умовами політичної конвенції румунський уряд надавав російським військам вільний прохід до Туреччини, розглядаючи їх, як представників дружньої армії. У свою чергу, російський уряд зобов'язувався поважати політичні права Румунії та гарантував недоторканість та цілісність князівства. Військова конвенція передбачала можливість використання залізниць та інших шляхів російським командуванням. Після укладення даної угоди російсько-румунські відносини перейшли на новий етап – розпочалося російсько-румунське співробітництво.

Російська періодична преса, підтримуючи підписання російсько-румунської угоди, наполягала на створенні військового союзу з Румунією. У газеті «Новое время» напередодні російсько-турецької війни зазначалося, що «оборонний та наступальний договір» з Румунією буде підписано відразу після переходу російських військ через Прут (21, 3). У газеті «Голос» наголошувалося, що Росія повинна була укласти з Румунією особливий договір, своєрідну російсько-румунську конвенцію, яка передбачала б

конкретизацію умов перевезення та утримання армії, збереження дружніх та союзницьких відносини з Румунією: «Без такої конвенції нам і воювати було б неможливо» (22, 3).

12 квітня 1877 р. Росія оголосила війну Туреччині, що призвело до посилення напруженості у румунсько-турецьких відносинах. А вже після ратифікації румунським сенатом російсько-румунської конвенції (16 квітня 1877 р.) Туреччина офіційно розірвала дипломатичні відносини з Румунією й перейшла до активних військових операцій майже по всій лінії Дунаю.

Наприкінці квітня 1877 р., після остаточної відмови румунського уряду від нейтралітету, парламентом Бухаресту було офіційно оголошено війну Туреччині. 9 травня 1877 р. була проголошена державна незалежність Румунії. Російська періодична преса вітала цей акт (23). «Якщо Румунія доведе свої права на самостійність, якщо румунська армія в боротьбі з Туреччиною своєю мужністю покаже, що вона зможе захистити проголошену... незалежність, тоді ніхто не буде заперечувати право Румунії скинути з себе образливі для її гідності васальні до Порти відносини», – підкреслювалося у газеті «Санкт-Петербургские ведомости» (24, 2).

Після проголошення незалежності Румунії розпочалися спільні військові дії проти Туреччини. Напередодні та під час переправи головних російських сил до Болгарії, з метою відвернути увагу турків від місця, де відбувалося форсування Дунаю, румунські артилеристи прийняли участь в інтенсивному обстрілі позицій турків. Багато румунських артилеристів були нагороджені російськими орденами за хоробрість та влучну стрільбу (25, 1). Відчутна підтримка з боку румунської армії була здійснена під час штурму російськими військами фортеці Нікополь. У середині серпня була досягнута остаточна угода про спільні дії російської та румунської армій; 30 серпня 1877 р. румунські війська вперше взяли участь у штурмі Плевни.

Одна з передових статей «Санкт-Петербургских ведомостей» була присвячена російсько-румунським відносинам. «Тепер, – зазначалося в газеті, – коли небагаточисельна армія князя Карла отримала хрещення вогнем, коли вона своїми діями під Плевною та під Раховом виявила прекрасні якості, між Росією та Румунією утворився зв'язок не тільки завдяки договору, але й братерству за зброєю» (26, 3).

У Сан-Стефанському прелімінарному договорі, підписаному 19 лютого (3 березня) 1878 р., Туреччина визнавала незалежність Румунії, а Росії було повернено територію Південної Бессарабії. Ці домовленості були закріплені Берлінським трактатом від 1(13) липня 1878 р.

Повернення території Південної Бессарабії до Росії ускладнило російсько-румунські відносини. Ще до підписання Сан-Стефанського договору у «Новороссийском телеграфе» повідомлялося про зміни у зовнішній політиці Румунії, викликані прагненням Росії повернути територію Південної Бессарабії: «Міністр-президент Братіану проголосив, що він швидше подасть у відставку, ніж підпише угоду, що порушує цілісність князівства» (27, 3). Кореспондент «Русского вестника», інформуючи про засідання румунського сенату, підкреслював, що румунська влада виступила проти повернення Росії Південної Бессарабії, тому «довелося стягнути значні російські сили до околиць Бухаресту, щоб трохи привести до тями завзятих представників Молдо-Валашського народу» (28, 923). «Навіть колишні союзники наші – румуни відвели свої війська у Малу Валахію тільки для того, щоб запобігти сутичкам з російськими військами у Бухаресті...», – наголошувалося у журналі «Вестник Европы» (29, 362).

Російські газети і журнали, оцінюючи зовнішню політику Російської імперії у «східному питанні», в якості головних досягнень визначали визволення християнських земель від панування Туреччини. При цьому преса намагалася не акцентувати увагу читачів на прагненні Росії поширити вплив на Балканський регіон та повернути територію Південної Бессарабії. По відношенню до зовнішньополітичного курсу румунського уряду на сторінках російської преси були помітні коливання: від критики політики нейтралітету та наполягання на утворенні військово-політичного союзу між Росією та Румунією, до схвальної оцінки проголошення незалежності Румунії та подальшого російсько-румунського військового співробітництва. Приєднання Росією території Південної Бессарабії викликало протидію з боку румунського уряду, але зовсім не зустріло заперечень з боку російської громадської думки. Це свідчить про підтримку російською ліберальною та консервативною періодикою політики імперської експансії Росії у «східному питанні».

1. Зальшкін М.М. Внешняя политика Румынии и румыно-русские отношения (1875–1878). – М., 1974.
2. Зальшкін М.М. Вопрос о независимости Румынии на страницах русских газет в 1876–1877 гг. // Балканские исследования. Вып. 4: Русско-турецкая война 1877–1878 гг. и Балканы. – М., 1978.
3. Зальшкін М.М. Военно-политическое сотрудничество между Румынией и Россией в войне 1877–1878 гг. (По материалам русских и румынских газет) // Балканские исследования. Вып. 9: Вопросы социальной, политической и культурной истории Юго-Восточной Европы. – М., 1984.
4. Иностранное обозрение. Восточный вопрос и европейская война // Вестник Европы. – 1876. – Т.3. – Кн. 5.
5. Иностранное обозрение. Наш ультиматум и перемирие // Вестник Европы. – 1876. – Т.3. – Кн. 5.
6. Одесский вестник. – 1876. – 18 июля.

7. Одесский вестник. – 1876. – 11 марта.
8. Санкт-Петербургские ведомости. – 1876. – 17 (29) апреля.
9. Санкт-Петербургские ведомости. – 1876. – 14 (26) сентября.
10. Новороссийский телеграф. – 1876. – 16 (28) июня.
11. Санкт-Петербургские ведомости. – 1877. – 17 (29) января.
12. Новое время. – 1876. – 11 (23) июля.
13. Голос. – 1876. – 7 (19) июля.
14. Московские ведомости. – 1876. – 5 августа.
15. Телеграмма русского генерального консула в Бухаресте Д.Ф. Стюарта А.М. Горчакову о проезде русских добровольцев через Бухарест в Сербию. 27 июля 1876 г. // Россия и национально-освободительное движение на Балканах 1875–1878 гг. Сборник документов / Под ред. А.Л. Нарочницкого. – М., 1979.
16. Иностранные известия // Гражданин. – 1876. – № 30-31; Московские ведомости. – 1876. – 16 сентября; Санкт-Петербургские ведомости. – 1876. – 14 (26) сентября; Одесский вестник. – 1876. – 18 октября; Правительственный вестник. – 1876. – 7 (19) октября.
17. Санкт-Петербургские ведомости. – 1876. – 20 октября (1 ноября).
18. Московские ведомости. – 1876. – 14 октября.
19. Иностранные известия // Гражданин. – 1876. – № 30-31.
20. Гросул В.Я., Черган Е.Е. Россия и формирование Румынского независимого государства. – М., 1969.
21. Новое время. – 1877. – 12 (24) апреля.
22. Голос. – 1877 – 25 июня (7 июля).
23. Русские ведомости. – 1877. – 25 мая; Рудин Д. Военно-политические письма из Румынии // Голос. – 1877. – 29 июня (11 июля).
24. Санкт-Петербургские ведомости. – 1877. – 13 (25) мая.
25. Наградной лист на офицеров румынских войск 3-го артиллерийского полка // Центральный державний історичний архів. – Ф. 985. – Оп. 1. – Од. зб. 112. – арк. 1.
26. Санкт-Петербургские ведомости. – 1877. – 23 ноября (5 декабря).
27. Новороссийский телеграф. – 1878. – 14 (26) января.
28. Политическое обозрение // Русский вестник. – 1878. – Т. 134. – Апрель.
29. Иностранная политика. Мир или война? // Вестник Европы. – 1878. – Т. 3. – Кн. 5.